

Kamil Weber

Aplikant sędziowski, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Prawa i Administracji
(ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1546-0808>).

Mechanizmy zbiorowego dochodzenia roszczeń jako narzędzie prywatnoprawnego egzekwowania prawa konkurencji – glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 28.01.2025 r., C-253/23, ASG 2

Słowa kluczowe: prywatne egzekwowanie prawa konkurencji, finansowanie zewnętrzne postępowania sądowego, prawo konkurencji, zbiorowe dochodzenie roszczeń

Prywatne egzekwowanie prawa konkurencji jest skomplikowaną procedurą, zatem zauważalna jest tendencja do coraz częstszego wykorzystywania mechanizmów zbiorowego dochodzenia roszczeń. Wyrok TS z 28.01.2025 r., C-253/23, ASG 2 *Ausgleichsgesellschaft für die Sägeindustrie Nordrhein-Westfalen GmbH przeciwko Land Nordrhein-Westfalen*¹, to kolejne orzeczenie wpisujące się w przychylną linię orzeczniczą dla poszkodowanych mających zamiar wytoczyć powództwa w zakresie *private enforcement*. Główną tezą tego wyroku jest uznanie, że tacy poszkodowani są uprawnieni do dokonania cesji przysługujących im praw do naprawienia szkody antymonopolowej na rzecz podmiotu świadczącego usługi prawne, tak by ten podmiot mógł dochodzić praw zbiorczo. Jednak TS uzależnił to od spełnienia dwóch warunków. Po pierwsze, jest to dozwolone, gdy prawo krajowe nie przewiduje innych zbiorowych ścieżek, które zapewniłyby skuteczne egzekwowanie praw. Po drugie, wniesienie indywidualnego powództwa byłoby niemożliwe lub nadmiernie utrudnione. W niniejszej glosie wykazano wpływ komentowanego wyroku na polski porządek prawny i zasygnalizowano konieczność dostosowania uregulowań prawnych w zakresie zarówno samego modelu *third party funding* (TPF), jak i zbiorowego dochodzenia roszczeń w przypadkach, gdy wysokość szkody jest niewielka.

1. Wprowadzenie

Przed przedstawieniem stanu faktycznego głosowanego wyroku należy wyjaśnić podstawowe zagadnienia i pojęcia dotyczące egzekwowania prawa konkurencji, bez których nie sposób przejść do meritum orzeczenia.

Komentowany wyrok C-253/23, ASG 2, jest przykładem na współzależność publicznego prawa konkurencji (*public enforcement*) i prywatnego dochodzenia roszczeń antymonopolowych (*private enforcement*). To właśnie skuteczność (*effet utile*) reguł prawa konkurencji z art. 101 i 102 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej² jest jednym z fundamentów

wyroku C-253/23, ASG 2, gdyż zapewnienie tej skuteczności nierzadko jest możliwe jedynie przy zastosowaniu także prywatnego wykonywania prawa konkurencji. Decyzje organów antymonopolowych realizują interes publiczny, zakazują antykonkurencyjnych praktyk i nakładają sankcje. Natomiast interes prywatny jest realizowany przez wyroki sądowe zapadłe wskutek powództw odszkodowawczych. W ten sposób prywatne i publiczne egzekwowanie prawa konkurencji uzupełniają się³.

1 EU:C:2025:40 – dalej wyrok C-253/23, ASG 2.

2 Wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47 – dalej TFUE.

3 K. Dobosz, *Public enforcement versus private enforcement – decyzja zobowiązująca a powództwo odszkodowawcze. Glosa do wyroku TS z 23 listopada 2017 r. w sprawie C-547/16 Gasorba SL, Josefa Rico Gil, Antonio Ferrándiz González przeciwko Repsol Comercial de Productos Petrolíferos SA*, „internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2018/2(7), s. 81.

Istnieją dwie ścieżki wszczęcia postępowań o naprawienie szkody z tytułu naruszenia prawa konkurencji. Po pierwsze, czynność ta może zostać dokonana po wydaniu decyzji przez organ antymonopolowy (Komisję Europejską lub krajowy organ ochrony konkurencji) lub po wydaniu wyroku sądowego – tzw. tryb *follow-on action*. Po drugie, pozew o naprawienie szkody wyrządzonej naruszeniem prawa konkurencji można złożyć samodzielnie, tj. bez owej decyzji lub orzeczenia, w tzw. trybie *stand-alone action*⁴. Należy zauważyć, że aż 98% spraw z zakresu *private antitrust enforcement* jest wytaczanych w trybie *follow-on*⁵. Jest to niejako potwierdzeniem złożoności spraw antymonopolowych i trudności w dochodzeniu odszkodowania w takich sprawach. Procesy odszkodowawcze są prowadzone na podstawie dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/104/UE z 26.11.2014 r. w sprawie niektórych przepisów regulujących dochodzenie roszczeń odszkodowawczych z tytułu naruszenia prawa konkurencji państw członkowskich i Unii Europejskiej, objęte przepisami prawa krajowego⁶, która została implementowana do polskiego porządku prawnego poprzez ustawę z 21.04.2017 r. o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji⁷. O istotności *private antitrust enforcement* może świadczyć, że roszczenia wysuwane w ich ramach opiewają nawet na miliardy euro, tak jak w przypadku Deutsche Bundesbahn, który dochodził roszczeń o wartości 3 mld EUR⁸.

Już na początku należy zaznaczyć, że komentowany wyrok nie dotyczy *stricte* zwykłych pozewów zbiorowych (choć, jak się okazuje, ma na nie również niebagatelny wpływ), a jest związany z finansowaniem sporów przez podmioty trzecie (*third party funding*, TPF). Mechanizm ten opiera się na założeniu, że zewnętrzny podmiot finansuje w całości lub w części koszty postępowania w zamian za udział w ewentualnym odszkodowaniu. W przedmiotowym postępowaniu jest to spółka będąca dostawcą usług prawnych. Wydaje się, że ta instytucja zyskuje na znaczeniu, chociaż w prawie Unii Europejskiej brak jest kompleksowej regulacji. Wprawdzie w 2022 r. Parlament Europejski przyjął rezolucję⁹ wzywającą do uregulowania tej kwestii, to jednak dalsze prace nad kolejnymi aktami prawnymi w tej materii zostały wstrzymane. W związku z tym w polskim porządku prawnym umowy takie mogą być zawierane jedynie na podstawie zasady swobody umów.

Niniejsza glosa ma na celu przedstawienie głównych tez orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, wskazanie ich wpływu na polski porządek prawny, a także ukazanie innych wniosków, które płyną z komentowanego wyroku. Podjęto także próbę oceny stanowiska Trybunału. Istotne jest również określenie, jak wyrok C-253/23, ASG 2, wpisuje się w dotychczasową wykładnię TS w zakresie *private enforcement*. Można bowiem zauważyć przychylną dla potencjalnych powodów linię orzeczniczą Trybunału, którego interpretacja jak dotychczas jest z reguły przychylna dla podmiotów mających zamiar dochodzić odszkodowania z tytułu naruszenia prawa konkurencji¹⁰. Stanowi również element kontinuum orzeczniczego Trybunału, który w ciągu ostatnich dwóch dekad wydał wiele orzeczeń dotyczących prywatnego modelu ochrony konkurencji¹¹.

2. Stan faktyczny

Spółka ASG 2 (dostawca usług prawnych) żądała odszkodowania z tytułu naruszenia prawa konkurencji. Zarzucała ona krajowi związkowemu Nadrenia Północna-Westfalia, że z naruszeniem art. 101 TFUE co najmniej od 28.06.2005 r. do 30.06.2019 r. ujednolicił on ceny kłód drewna iglastego dla siebie i innych właścicieli lasów w tym kraju związkowym. W wyniku kartelu tartaki miały nabywać drewniane bale po zawyżonych cenach. **Trzydzieści dwa poszkodowane tartaki scedowały swoje roszczenia na rzecz spółki ASG 2, która wniosła pozew do sądu w Dortmundzie (sąd odsyłający).** Owa spółka dochodziła praw cedentów we własnym imieniu i na własny koszt, lecz grupowo na rachunek cedentów. Poszkodowani cedenci obiecali spółce ASG 2 wynagrodzenie w razie uzyskania odszkodowania¹².

W dniu 31.03.2020 r. spółka ASG 2, korzystając z roszczeń, które zostały scedowane na nią przez trzydzieści dwa tartaki mające siedziby w Niemczech, Luksemburgu i Belgii, wystąpiła z powództwem zbiorowym przeciwko krajowi związkowemu o odszkodowanie za szkody wynikłe z kartelu¹³. Kraj związkowy kwestionował jednak powództwo co do istoty, jak i co do legitymacji procesowej spółki ASG 2. Wskazał, że tartaki scedowały swoje roszczenia z naruszeniem niemieckiej ustawy Gesetz über außergerichtliche Rechtsdienstleistungen (Rechtsdienstleistungsgesetz, RDG)¹⁴, w związku z czym owe cesje miały być nieważne, upoważnienie bowiem, które posiadała ASG 2 poprzez RDG, miało nie obejmować szkód wynikających z naruszenia prawa konkurencji. W prawie niemieckim sprawy związane ze szkodami masowymi lub o niewielkiej wartości, dotyczące dużej liczby jednostek, mogą zostać połączone

4 R. Frey, *Zwiążanie sądu decyzją Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w sprawach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji*, „Przegląd Sądowy” 2023/9, s. 81–82.

5 J.F. Laborde, *Cartel damages actions in Europe: How courts have assessed cartel overcharges*, „Concurrences” 2021/3, s. 236, <https://www.concurrences.com/en/review/issues/no-3-2021/pratiques/102086> (dostęp: 6.07.2025 r.).

6 Dz.Urz. UE L 349, s. 1 – dalej dyrektywa 2014/104.

7 Dz.U. poz. 1132 – dalej u.r.n.s.

8 H. Ullrich, *Private Enforcement of the EU Rules on Competition – Nullity Neglected*, „International Review of Intellectual Property and Competition Law” 2021/52, s. 629, <https://link.springer.com/article/10.1007/s40319-021-01054-w> (dostęp: 31.08.2025 r.). W Polsce także można znaleźć przykłady spraw *private enforcement*, których wartość przedmiotu sporu opiewa na wysokie sumy. Przykładem może być zawarcie ugody na 192,5 mln PLN przez Magna Polonia S.A. oraz Emitel S.A. U. Zielińska, *Emitel i Magna Polonia zawarły ugode. Operator zapłaci 192,5 mln zł*, „Rzeczpospolita”, 17.06.2023 r., <https://www.rp.pl/biznes/art38620831-emitel-i-magna-polonia-zawarly-ugode-operator-zaplaci-192-5-mln-zl> (dostęp: 31.08.2025 r.).

9 Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 13.09.2022 r. zawierająca zalecenia dla Komisji w sprawie odpowiedzialnego finansowania procesów sądowych ze środków prywatnych (third-party litigation funding) (2020/2130(INL)) (Dz.Urz. UE C z 2023 r. 125, s. 2).

10 K. Weber, *Uwagi praktyczne w zakresie wyjawiania środków dowodowych w ramach dochodzenia roszczeń odszkodowawczych z tytułu naruszenia prawa konkurencji*, „Ius Et Administratio” 2024/1(54), s. 99.

11 K. Kohutek, *Odpowiedzialność odszkodowawcza spółki zależnej za antymonopolowe naruszenia spółki dominującej. Glosa do wyroku TS z dnia 6 października 2021 r.*, C-882/19, „Europejski Przegląd Sądowy” 2022/4, s. 44.

12 Opinia Rzecznika Generalnego M. Szpunara z 19.09.2024 r., C-253/23, ASG 2 Ausgleichsgesellschaft für die Sägeindustrie Nordrhein-Westfalen GmbH przeciwko Land Nordrhein-Westfalen, EU:C:2024:767, pkt 14–20 – dalej opinia C-253/23, ASG 2.

13 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 18.

14 Gesetz über außergerichtliche Rechtsdienstleistungen (Rechtsdienstleistungsgesetz, RDG), 12.12.2007 r., niemiecka ustawa o pozasądowych usługach prawnych, <https://www.gesetze-im-internet.de/rdg/BJNR284010007.html> (dostęp: 6.07.2025 r.) – dalej RDG.

za pomocą cesji wierzytelności, jako powództwo zmierzające do łącznego dochodzenia scedowanych wierzytelności. Niemieckie sądy interpretują RDG w ten sposób, że roszczenia z tytułu naruszenia prawa konkurencji, a zwłaszcza powództwa *stand-alone*, nie są dopuszczalne. Kwestii tej nie miał okazji rozpatrywać również Federalny Trybunał Sprawiedliwości¹⁵.

Jak twierdzi sąd odsyłający, prawo niemieckie nie przewiduje innego środka prawnego równoważnego z przedmiotowym powództwem zmierzającym do łącznego dochodzenia scedowanych wierzytelności, które mogłoby zapewnić skuteczne egzekwowanie prawa do odszkodowania w sprawach kartelowych. To z kolei powoduje, że skuteczność prywatnego egzekwowania prawa konkurencji nie jest zagwarantowana, przede wszystkim w odniesieniu do szkód o małej wartości, a dotyczących wielu poszkodowanych. Z jednej strony powództwo scedowanych wierzytelności jest jedyną racjonalną możliwością dochodzenia roszczeń odszkodowawczych. Z drugiej strony zdaniem sądu odsyłającego na gruncie RDG należy uznać cesję za nieważną, a co za tym idzie – powództwo powinno zostać oddalone¹⁶.

W związku ze swoimi wątpliwościami sąd odsyłający zadał trzy pytania prejudycjalne. Przedstawiając w wersji uproszczonej pierwsze pytanie, sąd odsyłający dążył w istocie do ustalenia, czy art. 101 TFUE w zw. z art. 2 pkt 4, art. 3 ust. 1, art. 4 i art. 9 ust. 1 dyrektywy 2014/104, a także art. 47 ak. 1 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej¹⁷ należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni uregulowań krajowych, która skutkuje uniemożliwieniem osobom potencjalnie poszkodowanym w wyniku naruszenia prawa konkurencji dokonania cesji ich praw do odszkodowania na podmiot świadczący usługi prawne, tak aby ów podmiot mógł dochodzić tych praw zbiorczo, w ramach powództwa w trybie *follow-on*¹⁸.

Z kolei pytania drugie i trzecie Trybunał zbadał łącznie. Sąd odsyłający poprzez te pytania dążył w istocie do ustalenia, czy art. 101 TFUE w zw. z art. 2 pkt 4, art. 3 ust. 1 i art. 4 dyrektywy 2014/104, a także art. 47 ak. 1 KPP należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni uregulowań krajowych, która skutkuje uniemożliwieniem osobom, które – jak twierdzą – poniosły szkodę w wyniku naruszenia prawa konkurencji, cesji ich praw do odszkodowania na rzecz podmiotu świadczącego usługi prawne, tak aby ów podmiot mógł dochodzić tych praw zbiorczo, w ramach samodzielnego powództwa o odszkodowanie (*stand-alone*), w szczególności jeżeli naruszenie art. 101 TFUE nie byłoby w przeciwnym razie w ogóle egzekwowane, tj. ani przez organy państwowe (*public enforcement*), ani w oparciu o prywatną inicjatywę jednostki (*private enforcement*). W przypadku udzielenia odpowiedzi twierdzącej sąd ten zastanawia się, czy powinien odstąpić od stosowania właściwych przepisów krajowych, w przypadku gdyby ich wykładnia zgodna z prawem UE nie była możliwa¹⁹.

3. Rozstrzygnięcie Trybunału

Trybunał uznał, iż pierwsze pytanie jest niedopuszczalne. Jest to konsekwencją tego, że przedmiotowe powództwo zostało wytoczone w trybie *stand-alone*, a nie *follow-on*. Natomiast

pytanie sądu odsyłającego dotyczy powództw *follow-on*, toteż nie ma ono związku ze stanem faktycznym sprawy²⁰. Na marginesie należy dodać, że federalny urząd ds. ochrony konkurencji wydał decyzję zobowiązującą dotyczącą sprzedaży drewnianych bali, jednak jak wynika z art. 9 ust. 1 dyrektywy 2014/104 decyzja zobowiązująca nie powoduje związania sądu taką decyzją²¹.

Trybunał podkreślił wagę skuteczności unijnych reguł konkurencji, co wynika już z będącego fundamentem dla *private enforcement* wyroku TS z 20.09.2001 r., C-453/99, Courage Ltd przeciwko Bernard Crehan i Bernard Crehan przeciwko Courage Ltd i innym²². Uznał w nim, że pełna skuteczność (*effet utile*) unijnego prawa konkurencji zostałaby zakwestionowana, wówczas gdyby każda osoba nie mogła żądać naprawienia szkody, która została jej wyrządzona wskutek naruszenia reguł konkurencji²³. W rezultacie, jak orzekł Trybunał w wyroku z 13.07.2006 r., sprawy połączone C-295/04, C-296/04, C-297/04, C-298/04, Vincenzo Manfredi przeciwko Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA, Antonio Cannito przeciwko Fondiaria Sai SpA, oraz Nicolò Tricarico, Pasqualina Murgolo przeciwko Assitalia SpA²⁴, każda osoba ma prawo żądać naprawienia szkody, jeśli między tą szkodą a naruszeniem istnieje związek przyczynowo-skutkowy²⁵. Z tych względów jakiegokolwiek ograniczenia w prywatnym egzekwowaniu prawa konkurencji powinny być dokonywane ostrożnie, gdyż *private enforcement* mocno wzmacnia publiczne prawo konkurencji. Zniechęca bowiem do praktyk ograniczających konkurencję, co skutkuje zwiększoną skutecznością ustanowionych reguł konkurencji²⁶. Dodatkowo uzupełnia egzekwowanie prawa przez organy władzy publicznej i służy jako ważne narzędzie w utrzymaniu uczciwej konkurencji na rynku. Toteż istotne jest wspieranie prywatnego egzekwowania prawa konkurencji²⁷. Niemniej jednak należy pamiętać także o możliwym negatywnym wpływie prywatnego modelu ochrony konkurencji na model publiczny. Wiele naruszeń prawa antymonopolowego jest wykrywanych i udowadnianych dzięki podmiotom, które w zamian za przedstawienie dowodów na istnienie kartelu są zwalniane z kary pieniężnej (program łagodzenia kar – *leniency*)²⁸. Naruszydźcy mogą się obawiać, że przyznając się dobrowolnie przed organem ochrony konkurencji, skorzystają z ulg w zakresie kar, lecz z drugiej strony narażą się bardziej na prywatne powództwa odszkodowawcze, które mogą być

20 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 37–48.

21 A. Jurkowska-Gomulka [w:] *Roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz*, red. A. Piszcz, A. Stawicki, D. Wolski, LEX 2018, art. 30.

22 EU:C:2001:465 – dalej wyrok C-453/99, Courage i Crehan.

23 Wyrok C-453/99, Courage i Crehan, pkt 26.

24 EU:C:2006:461 – dalej wyrok C-295/04, Manfredi.

25 Wyrok C-295/04, Manfredi, pkt 61.

26 K. Weber, *Wpływ prywatnoprawnego dochodzenia roszczeń odszkodowawczych na skuteczność publicznego prawa konkurencji*, „Acta Iuridica Resoviensia” 2024/45(127), s. 170–171.

27 L. Hornkohl, N. Imgarten, *Antitrust Damages Actions in National Courts: Trends in the Case-Law of the European Court of Justice*, „Luxembourg Centre for European Law Research Paper Series” 2024/1, s. 39.

28 W.P.J. Wils, *Should the EU Competition Damages Directive Be Revised to Grant Companies that Have Received Immunity from Fines under the Competition Authorities' Leniency Programmes also Immunity from Damages?*, „Wirtschaft und Wettbewerb” 2023, s. 14, https://www.researchgate.net/publication/372289043_Should_the_EU_Competition_Damages_Directive_be_revised_to_grant_companies_that_have_received_immunity_from_fines_under_the_competition_authorities'_leniency_programmes_also_immunity_from_damages (dostęp: 31.08.2025 r.).

15 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 24–26.

16 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 27–29.

17 Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389 – dalej KPP.

18 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 36.

19 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 35, 49, 50.

implikacją ujawnienia naruszenia prawa konkurencji²⁹. Aby zapobiec wywieraniu negatywnego wpływu na *public enforcement*, ustawodawca wprowadził rozwiązania chroniące uczestników programu łagodzenia kar³⁰.

Orzecznictwo Trybunału, jako konsekwentnie prezentujące wysoką wartość merytoryczną³¹, przełożyło się na regulację dyrektywy 2014/104. Zgodnie z jej art. 3 ust. 1 „państwa członkowskie zapewniają, by każda osoba fizyczna lub prawna, która poniosła szkodę wynikającą z naruszenia prawa konkurencji, mogła dochodzić i uzyskać pełne odszkodowanie z tytułu tej szkody”. Nadto TS powołał się także na motyw 4 dyrektywy 2014/104, który stanowi, że przewidziane w prawie UE prawo do odszkodowania za szkodę z tytułu naruszenia prawa konkurencji wymaga, by każde państwo członkowskie dysponowało przepisami proceduralnymi zapewniającymi skuteczne wykonywanie tego prawa. Konieczność dysponowania skutecznymi środkami procesowymi wynika również z prawa do skutecznej ochrony sądowej określonej w art. 19 ust. 1 ak. 2 Traktatu o Unii Europejskiej³² oraz w art. 47 ak. 1 KPP. Państwa członkowskie powinny zapewnić skuteczną ochronę prawną w dziedzinach objętych prawem Unii. Z tego względu unijny prawodawca zdefiniował w art. 2 pkt 4 dyrektywy 2014/104 „powództwo o odszkodowanie” jako „powództwo na mocy prawa krajowego, za pomocą którego przed sądem krajowym dochodzone jest roszczenie odszkodowawcze przez domniemanego poszkodowanego lub przez osobę występującą w imieniu co najmniej jednego domniemanego poszkodowanego – o ile prawo Unii lub prawo krajowe przewidują taką możliwość – lub przez osobę fizyczną lub prawną, która wstąpiła w prawa domniemanego poszkodowanego, w tym osobę, która nabyła roszczenie”. Zatem, jak słusznie wywiódł z tego TS, dyrektywa 2014/104 przewiduje możliwość wniesienia powództwa przez osobę fizyczną lub prawną albo przez osobę trzecią, na którą scedowano roszczenie. Jednakże, jak zauważył Trybunał w ślad za Rzecznikiem Generalnym, art. 2 pkt 4 dyrektywy 2014/104 nie nakłada na państwa członkowskie obowiązku unormowania mechanizmu powództwa do łącznego egzekwowania scedowanych wierzytelności, takiego, o jaki toczy się spór w przedmiotowej sprawie. Nie ustanawia także warunków, od których miałyby być uzależniona ważność cesji roszczenia o odszkodowanie z tytułu szkody spowodowanej naruszeniem prawa konkurencji³³.

Oznacza to, że kwestie będące przedmiotem sporu na gruncie głosowanego orzeczenia (ważność cesji i powództwo zbiorowe) wchodzą w zakres zasad egzekwowania prawa do odszkodowania, które nie zostały uregulowane w dyrektywie 2014/104. W związku z tym, jak uznał TS, bazując na ugruntowanym już orzecznictwie, w braku unormowań

europejskich, to do krajowych porządków prawnych należy ustalenie zasad dochodzenia prawa do odszkodowania z tytułu wystąpienia szkody antymonopolowej, z poszanowaniem zasad równoważności i skuteczności³⁴.

W wyroku C-253/23, ASG 2, Trybunał wziął jednak pod uwagę jedynie zasadę skuteczności, jako że tylko na nią powoływał się sąd odsyłający. W myśl tej zasady, zgodnie z art. 4 dyrektywy 2014/104, państwa członkowskie zapewniają, by korzystanie z *private enforcement* nie było w praktyce niewykonalne ani nadmiernie trudne. Przepisy krajowe, które znajdują swoje zastosowanie do spraw z zakresu prawa konkurencji, nie mogą naruszać skutecznego stosowania reguł konkurencji z art. 101 i art. 102 TFUE i powinny być dopasowane do szczególnej specyfiki takich spraw, potrzeby złożonej analizy ich stanu faktycznego i sytuacji ekonomicznej³⁵. Kraje członkowskie są odpowiedzialne za zapewnienie prawa do skutecznej ochrony sądowej, którą gwarantuje art. 47 ak. 1 KPP³⁶. W przypadku szkód antymonopolowych o niewielkiej wartości zbiorowe dochodzenie ich naprawienia jest jedynym skutecznym środkiem prawnym. Wprawdzie każdy poszkodowany może indywidualnie złożyć pozew, jednak zważywszy na długość, kosztowność i złożoność procesów z zakresu *private enforcement*, jednostki często rezygnują z indywidualnych powództw³⁷.

Niemniej, jak wskazuje TS, alternatywę może stanowić cesja wierzytelności jako prawdziwy faktoring (odmiennie niż TPF), a więc nie tylko przelew powierniczy, lecz także pełny przelew wierzytelności na osobę trzecią w zamian za natychmiastową zapłatę wzajemnego świadczenia przez tę osobę trzecią na rzecz cedenta wraz ze współuczestnictwem w postępowaniu, które przejawia się we wspólnym wytoczeniu powództwa przez kilku powodów³⁸. Ostateczne rozstrzygnięcie sprawy Trybunał przekazał w ręce sądu odsyłającego, który sam musi zbadać istnienie poniższych przesłanek. Uznał bowiem, że sąd powinien stwierdzić, że prawo krajowe wykluczające przedmiotowe powództwo zmierzające do dochodzenia scedowanych wierzytelności nie spełnia wymogów prawa unijnego, gdy:

- 1) żaden z innych krajowych mechanizmów zbiorowych dochodzenia roszczeń nie pozwala na skuteczne egzekwowanie prywatnego prawa konkurencji,
- 2) przewidziane przez prawo krajowe warunki wniesienia indywidualnych powództw sprawiają, że wykonywanie prawa do odszkodowania jest niemożliwe lub nadmiernie utrudnione, a tym samym narusza prawo jednostek do skutecznej ochrony sądowej³⁹.

Stosując zasadę pierwszeństwa prawa UE⁴⁰, jeśli sąd krajowy uzna, że nie jest możliwe dokonanie wykładni prawa

29 K. Weber, *Wpływ prywatnoprawnego dochodzenia...*, s. 163.

30 Zob. w szczególności art. 5 i art. 18 u.r.n.s.

31 Widać to szczególnie, wycytując się w treść Białej księgi w sprawie roszczeń o naprawienie szkody wynikłej z naruszenia wspólnotowego prawa ochrony konkurencji, 2.04.2008 r., Eur-Lex [COM(2008), 165 wersja ostateczna, SEC(2008) 404, SEC (2008) 405, SEC (2008) 406]. Zawarto w niej bowiem wiele regulacji, które wypracowało orzecznictwo Trybunału, J. Olszewski, *Obowiązki informacyjne związane z roszczeniem o odszkodowanie za szkody wyrządzone przez naruszenia prawa konkurencji* [w:] *Przedsiębiorca w meandrach prawa – aktualne problemy i kierunki zmian*, red. E. Feret, M. Sagan, Rzeszów 2017, s. 98.

32 Wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13, ze zm. – dalej TUE.

33 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 61–69.

34 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 70–71.

35 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 72–74.

36 Art. 47 ak. 1 KPP stanowi, że „każdy, kogo prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem, zgodnie z warunkami przewidzianymi w niniejszym artykule”.

37 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 75–77.

38 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 80.

39 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 84.

40 Zob. A. Kastelik-Smaza, *Zasada pierwszeństwa prawa Unii Europejskiej wczoraj i dziś*, „Rocznik Administracji Publicznej” 2022/8, s. 370–388. Autorka stwierdza, że jest to jedna z najważniejszych, a zarazem najbardziej spornych zasad prawa UE. Podczas gdy orzecznictwo TSUE stanowi o bezwzględny prymacie prawa unijnego, to państwa członkowskie, chcąc zachować możliwość ostatniego słowa, nie zawsze takie stanowisko chętnie akceptują.

krajowego zgodnie z wymogami prawa Unii, sąd krajowy jest zobligowany do odstąpienia od stosowania wspomnianego prawa krajowego⁴¹. Przy czym należy zaznaczyć, iż Trybunał orzekał na bazie powództwa w trybie *stand-alone*. Niemniej podobne argumenty dotyczą także powództw na zasadzie kontynuacji, po uprzedniej prawomocnej decyzji organu ochrony konkurencji lub orzeczenia sądu.

4. Wpływ wyroku na prawo polskie

Komentowany wyrok C-253/23, ASG 2, odnosił się wprost do prawa niemieckiego. Niemniej jednak wywiera on znaczący wpływ także na prawo innych państw członkowskich, w tym Polski.

Trybunał w dużej mierze uzależnił wykładnię od istnienia i skuteczności postępowań zbiorowych innych niż w ramach TPF. W tym kontekście należy przywołać ustawę z 17.12.2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym⁴². Zgodnie z jej art. 1 ust. 1 normuje ona sądowe postępowanie cywilne w sprawach, w których są dochodzone roszczenia jednego rodzaju, co najmniej 10 osób, oparte na tej samej lub takiej samej podstawie faktycznej. Chociaż brak w polskim porządku prawnym przepisów, które bezpośrednio regulowałyby zbiorowe dochodzenie naprawienia szkód antymonopolowych, to taka praktyka jest dopuszczalna⁴³. *Per analogiam* do tezy wyroku C-253/23, ASG 2, należy uznać że zbiorowe pozwy z zakresu *private enforcement* powinny być dopuszczalne, ponieważ *a contrario* byłoby to sprzeczne z zasadą skuteczności i pełnym prawem do odszkodowania.

Jak stanowi teza głosowanego orzeczenia, model TPF jest dopuszczalny, jeśli inne zbiorowe dochodzenie roszczeń nie jest skuteczne, a indywidualne powództwo jest niemożliwe lub nadmiernie utrudnione. Zatem, w sytuacji, w której dziewięć podmiotów zostało poszkodowanych działaniami kartelu, każdy z nich na kilkaset złotych lub kilka tysięcy złotych, wniesienie indywidualnych powództw jest możliwe, lecz nadmiernie utrudnione. W szczególności biorąc pod uwagę złożoność postępowań *private enforcement*, którą odzwierciedla już nawet to, że polskie orzecznictwo w tym zakresie jest nad wyraz ubogie. Zapłata opłaty od pozwu, powoływanie biegłych, analizowanie sytuacji ekonomicznych, korzystanie z instytucji ujawniania dowodów i ich odszyfrowanie⁴⁴, ustalenie związku przyczynowego i szkody, może być dla niewielkich podmiotów (najczęściej poszkodowanymi są małe podmioty, te większe z reguły są naruszcicielami) nieopłacalne. Nie mogą oni także ze względów formalnych (potrzeba co najmniej 10 podmiotów) wytoczyć powództwa na podstawie ustawy o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym, której skądinąd skuteczność, bacząc na rzadkość jej stosowania, jest raczej niewielka. Toteż wydaje się, że najlepszym rozwiązaniem dla

takich poszkodowanych byłaby cesja wierzytelności na przedsiębiorstwo (fundusz lub spółka prawna, jak w przedmiotowej sprawie), które dochodziłoby połączonych roszczeń, niwelując koszty i inne trudności, a poprzez wywieranie presji mogłoby doprowadzić do szybszej ugody. W następstwie praktyk antykonkurencyjnych sytuacja ekonomiczna podmiotów poszkodowanych często ulega znacznemu pogorszeniu, co ogranicza ich zdolność do samodzielnego dochodzenia roszczeń. W takich przypadkach uzasadnione jest zaangażowanie przez wyspecjalizowane podmioty prywatne środków finansowych w celu wszczęcia postępowania w ramach *private enforcement*, w zamian za prawo do części potencjalnego odszkodowania. Takie rozwiązanie, biorąc pod uwagę tezę wyroku C-253/23, ASG 2, powinno być jak najbardziej dopuszczalne. Przy nieskutecznym zbiorowym egzekwowaniu roszczeń, jedynie bowiem działanie w ramach modelu TPF pozwoli na efektywne wykonywanie prawa do odszkodowania i zapewni skuteczną ochronę sądową, gdyż powództwo o odszkodowanie nie będzie nadmiernie utrudnione. Może przełożyć się także na wzrost popularności powództw o naprawienie szkód antymonopolowych, jako że poszkodowani nie musieliby angażować własnych środków. Zatem dopuszczenie takiej możliwości będzie zgodne z prawem Unii, w tym z KPP i dyrektywą 2014/104. Komentowany wyrok może sprawić, że w polskiej praktyce model zbiorowego dochodzenia roszczeń antymonopolowych (i nie tylko) przybierze na znaczeniu, a coraz powszechniejsze będzie finansowanie sporów przez podmioty trzecie.

W powyższym kontekście warta rozważenia jest instytucja wprowadzona w 1976 r. w Stanach Zjednoczonych poprzez Hart-Scott-Rodino Antitrust Improvements Act (HSR)⁴⁵, która dokonała istotnych modyfikacji w ustawie Clayтона⁴⁶. Upoważniła ona stanowych prokuratorów generalnych do wysuwania żądania odszkodowania w potrójnej wysokości⁴⁷ w imieniu danego stanu. Wprowadzono rozwiązanie, dzięki któremu środki z odszkodowania mogą zostać rozdzielone pomiędzy mieszkańców lub też trafić do budżetu stanowego lub na inne cele publiczne. Instytucja ta charakteryzuje się niezwykłą przydatnością, w szczególności w przypadku licznych, lecz niewielkich rozmiarami naruszeń, których dochodzenie w trybie indywidualnym byłoby z ekonomicznego punktu widzenia niezasadne ze względu na marginalną wartość poszczególnych roszczeń⁴⁸.

5. Podsumowanie

Wyrok C-253/23, ASG 2, jest kolejnym kamieniem milowym dla *private enforcement* w UE. Ma bezpośredni wpływ na systemową lukę legislacyjną w zakresie zbiorowego dochodzenia roszczeń z tytułu naruszeń prawa konkurencji. Potwierdza,

41 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 94.

42 Dz.U. z 2024 r. poz. 1485.

43 M. Sieradzka, *Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Komentarz*, LEX 2025, art. 1.

44 Jak pokazuje wyrok TS z 10.11.2022 r., C-163/21, AD i in. przeciwko PACCAR Inc, DAF TRUCKS NV, DAF Trucks Deutschland GmbH, EU:C:2022:863, ujawnione dowody często są przedstawiane na tyle skomplikowanie, że po ich ujawnieniu istnieje problem ich prawidłowego zrozumienia. Należy nadmienić, że w przywołanym wyroku TS orzekł, że informacje podlegające wyjawieniu powinny być przekazane w zrozumiałej formie, a niekiedy nawet dowód winien być stworzony *ex novo*.

45 Hart-Scott-Rodino Antitrust Improvements Act z 30.09.1976 r., Pub. L. No. 94-435, 90 Stat. 1383.

46 Ustawa Clayтона z 15.10.1914 r., 15 U.S.C. §§ 12–27 (Clayton Antitrust Act), Dz.U. USA, t. 38, s. 730.

47 Sam pomysł odszkodowania w potrójnej wysokości wydaje się, że prowadziłby do bezpodstawnego wzbogacenia strony powodowej. Wprawdzie szkody antymonopolowe charakteryzują się trudnością w ich dochodzeniu, to jednak nie widać wyraźnych podstaw do tego, aby to właśnie poszkodowanych chcących wytoczyć powództwo *private enforcement* nadmiernie uprzywilejowywać.

48 T. Woś, *Amerykańskie prawo antymonopolowe: w stulecie pierwszej ustawy antymonopolowej – Sherman Act*, Kraków 1992, s. 52.

że państwa członkowskie nie mogą krajowymi porządkami prawnymi wyłączać prawa TPF do zbiorowego wytaczania powództw o odszkodowanie z tytułu naruszenia prawa konkurencji, jeśli zapewnia to skuteczność wykonywania prawa do odszkodowania i skuteczną ochronę sądową. Taką tezę wyroku należy zaaprobować. Dopuszczalność udziału finansowania przez podmioty trzecie w sprawach *private enforcement* z pewnością wzmacnia unijne reguły konkurencji, o których mowa w art. 101 i art. 102 TFUE. Trybunał potwierdza, że dyrektywa 2014/104 przewiduje możliwość wniesienia powództwa o odszkodowanie bezpośrednio przez osobę fizyczną lub prawną albo przez osobę trzecią, na którą scedowano prawo domniemanego poszkodowanego do dochodzenia odszkodowania⁴⁹. Jest to szeroka definicja pojęcia „powództwa o odszkodowanie”, jako iż obejmuje także podmioty, które nabyły roszczenia od poszkodowanych. Umożliwia to efektywniejsze dochodzenie roszczeń za szkody antymonopolowe, przede wszystkim w przypadkach, gdy poszkodowani nie dysponują środkami finansowymi na skomplikowane procesy sądowe.

Zauważyć także należy, że wyrok C-253/23, ASG 2, wzmacnia działanie dyrektywy 2014/104, której jednym z celów jest usunięcie przeszkód proceduralnych, a nie samo tylko dopuszczenie pozwów odszkodowawczych z tytułu naruszenia prawa konkurencji. *Private enforcement* bowiem było już dużo wcześniej dopuszczone przez orzecznictwo TSUE, a problem tkwił w skomplikowanej procedurze dochodzenia takich roszczeń. Komentowany wyrok stanowi kontynuację linii orzeczniczej TSUE, która propaguje prywatny model ochrony konkurencji, poprzez korzystną dla dochodzących odszkodowania wykładnię przepisów.

Niemniej, chociaż komentowane orzeczenie zasadniczo wspiera prawa powodów, to wiele kwestii pozostawia otwartych do rozstrzygnięcia przez sądy krajowe. Wprawdzie dopuszcza powództwa zbiorowe w prawie konkurencji, jednak mocno je warunkuje, wskazując na alternatywy dla modelu TPF. Zatem Trybunał ukazuje powództwo zbiorowe jako jedno z możliwości zapewnienia skutecznego naprawiania szkód antymonopolowych⁵⁰. Nie nakłada jednak żadnego obowiązku ustanowienia mechanizmu TPF. Oznacza to, że utworzenie takich mechanizmów, jak i ustalenie warunków, od których zależy ważność cesji, leży w dziedzinie kompetencji państw członkowskich⁵¹. Pozostawiona krajom członkowskim swoboda w kreowaniu procedur nie sprzyja jednolitości stosowania prawa UE oraz jest wbrew art. 1 ust. 2 dyrektywy 2014/104, który stanowi, że owa „dyrektywa ustanawia przepisy służące skoordynowaniu egzekwowania reguł konkurencji przez organy ochrony konkurencji oraz egzekwowania tych reguł podczas dochodzenia roszczeń odszkodowawczych przed sądami krajowymi”. Jak słusznie bowiem zauważa K. Kohutek, ogromne znaczenie w sferze harmonizacji zasad *private enforcement* ma orzecznictwo TSUE. Judykatura powinna więc stopniowo zwiększać poziom ich harmonizacji, rozpoczęty już za sprawą dyrektywy 2014/104⁵².

Wyrok C-253/23, ASG 2, implikuje potrzebę zmiany unormowań prawnych przez polskiego ustawodawcę w zakresie dostosowania przepisów do mechanizmu zbiorowego dochodzenia roszczeń antymonopolowych, a także stworzenia jasnych przepisów normujących model *third party-funding*. W przeciwnym razie sądy będą musiały badać przesłanki, o których mowa w tezie wyroku C-253/23, ASG 2, co może nie sprzyjać jednolitości orzecznictwa, a także samemu *private enforcement*⁵³. Na gruncie tego wyroku rodzą się bowiem wątpliwości, np. jaka wysokość potencjalnego odszkodowania sprawia, że indywidualne powództwa będą opłacalne, a jaka powodować będzie możliwość stosowania modelu TPF. Zważając na unormowanie zawarte w art. 2 pkt 4 dyrektywy 2014/104, nic nie stoi na przeszkodzie, by polski prawodawca dopuścił zbiorowe dochodzenie roszczeń z tytułu wyrządzenia szkody antymonopolowej, w tym również za pomocą modelu TPF.

Abstract

Kamil Weber

Trainee judge, University of Rzeszów, Poland,
Faculty of Law and Administration
(ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1546-0808>).

Collective Redress Mechanisms as a Tool for the Private Enforcement of Competition Law – Commentary on the Judgment of the Court of Justice of 28 January 2025, C-253/23, ASG 2

Keywords: *private enforcement of competition law, third-party funding, competition law, collective redress*

Private enforcement of competition law is a complex procedure, so a trend towards more frequent use of collective redress mechanisms is noticeable. The judgment of the Court of Justice of the European Union of 28 January 2025, C-253/23, ASG 2 Ausgleichsgesellschaft für die Sägeindustrie Nordrhein-Westfalen GmbH v Land Nordrhein-Westfalen, is another ruling in the line of judgements that is favourable to injured parties intending to bring private enforcement actions. The main point of this judgment is the acceptance that such injured parties are entitled to assign their rights to compensation for an infringement of competition law to a provider of legal services so that it may assert these rights collectively. However, the CJEU made this subject to two conditions: firstly, it is admissible if national law does not provide for other collective mechanisms that would enable the effective enforcement of rights, secondly, it would be impossible or excessively difficult to bring an individual action. This commentary presents the impact of the said judgment on the Polish legal system and indicates the need to adapt legal regulations regarding both the third-party funding model and collective redress actions in case of low-value damages.

49 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 68.

50 L. Hornkohl, N. Imgarten, *If And Only If: The ECJ Rules on Collective Actions Through the Assignment Model (C-253/23 – ASG 2/Roundwood)*, „Kluwer Competition Law Blog” 2025, <https://legalblogs.wolterskluwer.com/competition-blog/if-and-only-if-the-ecj-rules-on-collective-actions-through-the-assignment-model-c-25323-asg-2roundwood/> (dostęp: 6.09.2025 r.).

51 Wyrok C-253/23, ASG 2, pkt 70.

52 K. Kohutek, *Dyrektywa odszkodowawcza: w kierunku harmonizacji zasad dochodzenia roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej naruszeniem prawa konkurencji*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2021/1, s. 31–32.

53 Zob. G. Materna, *Wpływ prawa unijnego na stanowienie i stosowanie polskiego prawa konkurencji – perspektywa 20 lat Polski w Unii Europejskiej*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2024/9, s. 12. Autor trafnie zauważa, że TSUE podkreśla znaczenie prounijnej interpretacji przepisów krajowego prawa konkurencji w celu uniknięcia rozbieżności w wykładni, które mogą powstać w przyszłości. Autor podaje również przykład niepodążania przez orzecznictwo krajowe za rozwojem prawa UE.

Bibliografia/References

Dobosz K., *Public enforcement versus private enforcement – decyzja zobowiązująca a powództwo odszkodowawcze. Glosa do wyroku TS z 23 listopada 2017 r. w sprawie C-547/16 Gasorba SL, Josefa Rico Gil, Antonio Ferrándiz González przeciwko Repsol Comercial de Productos Petrolíferos SA*, „internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2018/2(7).
 Frey R., *Związanie sądu decyzją Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w sprawach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji*, „Przegląd Sądowy” 2023/9.

Hornkohl L., Imgarten N., *Antitrust Damages Actions in National Courts: Trends in the Case-Law of the European Court of Justice*, „Luxembourg Centre for European Law Research Paper Series” 2024/1.

Hornkohl L., Imgarten N., *If And Only If: The ECJ Rules on Collective Actions Through the Assignment Model (C-253/23 – ASG 2/Roundwood)*, „Kluwer Competition Law Blog” 2025, <https://legalblogs.wolterskluwer.com/competition-blog/if-and-only-if-the-ecj-rules-on-collective-actions-through-the-assignment-model-c-25323-asg-2roundwood/> (dostęp: 6.09.2025 r.).

Jurkowska-Gomułka A. [w:] *Roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz*, red. A. Piszcz, A. Stawicki, D. Wolski, LEX 2018.

Kastelik-Smaza A., *Zasada pierwszeństwa prawa Unii Europejskiej wczoraj i dziś*, „Rocznik Administracji Publicznej” 2022/8.

Kohutek K., *Dyrektywa odszkodowawcza: w kierunku harmonizacji zasad dochodzenia roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej naruszeniem prawa konkurencji*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2021/1.

Kohutek K., *Odpowiedzialność odszkodowawcza spółki zależnej za antymonopolowe naruszenia spółki dominującej. Glosa do wyroku TS z dnia 6 października 2021 r., C-882/19*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2022/4.

Laborde J.F., *Cartel damages actions in Europe: How courts have assessed cartel overcharges*, „Concurrences” 2021/3, <https://www.concurrences.com/en/review/issues/no-3-2021/pratiques/102086> (dostęp: 6.07.2025 r.).

Materna G., *Wpływ prawa unijnego na stanowienie i stosowanie polskiego prawa konkurencji – perspektywa 20 lat Polski w Unii Europejskiej*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2024/9.

Olszewski J., *Obowiązki informacyjne związane z roszczeniem o odszkodowanie za szkody wyrządzone przez naruszenia prawa konkurencji* [w:] *Przedsiębiorca w meandrach prawa – aktualne problemy i kierunki zmian*, red. E. Feret, M. Sagan, Rzeszów 2017.
 Sieradzka M., *Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Komentarz*, LEX 2025.

Ullrich H., *Private Enforcement of the EU Rules on Competition – Nullity Neglected*, „International Review of Intellectual Property and Competition Law” 2021/52, <https://link.springer.com/article/10.1007/s40319-021-01054-w> (dostęp: 31.08.2025 r.).

Weber K., *Uwagi praktyczne w zakresie wyjawiania środków dowodowych w ramach dochodzenia roszczeń odszkodowawczych z tytułu naruszenia prawa konkurencji*, „Ius Et Administratio” 2024/1(54).

Weber K., *Wpływ prywatnoprawnego dochodzenia roszczeń odszkodowawczych na skuteczność publicznego prawa konkurencji*, „Acta Iuridica Resoviensia” 2024/45(127).

Wils W.P.J., *Should the EU Competition Damages Directive Be Revised to Grant Companies that Have Received Immunity from Fines under the Competition Authorities' Leniency Programmes also Immunity from Damages?*, „Wirtschaft und Wettbewerb” 2023, https://www.researchgate.net/publication/372289043_Should_the_EU_Competition_Damages_Directive_be_revised_to_grant_companies_that_have_received_immunity_from_fines_under_the_competition_authorities'_leniency_programmes_also_immunity_from_damages (dostęp: 31.08.2025 r.).

Woś T., *Amerykańskie prawo antymonopolowe: w stulecie pierwszej ustawy antymonopolowej – Sherman Act*, Kraków 1992.

Zielińska U., *Emitel i Magna Polonia zawarły ugodę. Operator zapłaci 192,5 mln zł*, „Rzeczpospolita”, 17.06.2023 r., <https://www.rp.pl/biznes/art38620831-emitel-i-magna-polonia-zawarly-ugode-operator-zaplaci-192-5-mln-zl> (dostęp: 31.08.2025 r.).

REKLAMA

Legal Alert

Korzystaj z nowoczesnego narzędzia marketingu prawniczego i zwiększ zasięg swojej kancelarii

Wolters Kluwer

www.LEX.pl/legalalert

- ✓ Gotowe newsy eksperckie z 20 dziedzin prawa
- ✓ Platformę do wysyłki eleganckich mailingów
- ✓ Personalizowane treści dla klientów pisane przystępnym językiem
- ✓ Profesjonalny wizerunek Twojej kancelarii

